

Denne fila er lasta ned frå
Høgskulen i Sogn og Fjordane sitt institusjonelle arkiv, Brage,
<http://brage.bibsys.no/hsf/>

Reime, M. A. & Fjær, S. (2010). Å tilhøre, å bli, å delta: medvirkning i
overgangen fra barneverninstitusjon til voksenliv.
Fontene forskning, (Nr. 2), 27-38

Dette dokumentet er ein forfattar-versjon (akseptert versjon) og kan sjå noko annleis
ut enn originalpubliseringa, som er tilgjengeleg hjå Fontene.no:
http://www.fontene.no/fontene_i_pdf/fontene_forskning_i_pdf/

Å tilhøre, å bli, å delta. Medvirkning i overgangen fra barnevernsinstitusjon til voksenliv

Forfattere:

Monika Alvestad Reime. Mastergrad i administrasjon - og organisasjonsvitenskap og sosionom. Prosjektleder/miljøterapeut ved Styve Gard Kollektivet, Kirkens Sosialtjeneste. PhD stipendiat i organisasjon og leiing, Høgskulen i Sogn og Fjordane.

Svanaug Fjær, Dr. polit. (statsvitenskap) Forskningsleder ved International Research Institute of Stavanger - IRIS

Kontaktinformasjon:

Svanaug Fjær

IRIS - International Research Institute of Stavanger

Thormøhlensgt. 55

5008 Bergen

Tel: +4755543844

Mob: +4791889744

Email: Svanaug.Fjar@iris.no

Kontaktperson:

Monika Alvestad Reime

Øvrebøvegen 22

5710 Skulestadmo

Mobil: 95195770

Email: monreime@gmail.com

Artikkelens lengde: 7092 ord

Vi erklærer at artikkelen ikke har vært publisert eller levert til publisering annet sted.

Å tilhøre, å bli, å delta. *Medvirkning i overgangen fra barnevernsinstitusjon til voksenliv*

Sammendrag:

Overgangen fra barn til voksen er spesielt utfordrende for ungdom med alvorlig rus - og atferdsproblematikk i barnevernsinstitusjoner. Risikoen for et marginalisert livsløp er vel dokumentert. Artikkelen går i dybden på individuelle overgangsforløp med fokus på ungdommens opplevelse av deltakelse og innflytelse i prosessen frem mot den selvstendige tilværelsen. Hva opplever ungdommene som kilder til og begrensninger for medvirkning, og hvordan ser de på egen rolle og deltakelse når de beskriver institusjonsoppholdet?

Artikkelen tar særlig for seg ungdom som er tvangsplasserte, og forholdet mellom tvang, autonomi og medvirkning er et gjennomgående tema. Er brukermedvirkning med sin begrepsmessige bakgrunn i voluntarisme forenlig med ungdommenes virkelighet?

Artikkelen bygger på forskningslitteratur om barnevernet og 13 dybdeintervjuer med tidligere barneverns klienter som ble gjennomført i forbindelse med undersøkelsen "Den sårbare overgangen" (Reime, 2008).

Nøkkelbegreper:

Barnevern, Institusjonsomsorg, Brukermedvirkning, Brukererfaringer, Tvang, Overganger

Å tilhøre, å bli, å delta. *Medvirkning i overgangen fra barnevernsinstitusjon til voksenliv*

Spenningen mellom ivaretagelsen av barnets beste og respekten for ungdommens autonomi er blitt mer utfordrende for institusjonsbarnevernet de siste årene. Utfordringene blir ofte knyttet til målsetning om sterkere vektlegging på brukermedvirkning i barnevernet (Slettebø m.fl, 2010), men kan også ha sin bakgrunn i at institusjonsbarnevernet er i en fase preget av organisatoriske og metodiske endringer. Tilsynsmyndigheter og plasseringsansvarlig (Bufetat) etterspør systemer for å sikre brukermedvirkning, samtidig som våre informanter erfarer at brukergruppen er blitt tyngre, og er eldre på plasseringstidspunktet. I tillegg kommer målsetning om mer kunnskapsbasert behandling sammen med kortere behandlingsopphold i institusjon (Andreassen, 2003). Dette krever en gjennomgang både av arbeidsmåter og prinsipper i arbeidet. Artikkelen tar opp hvordan balanseringen mellom institusjonenes målsetninger og brukernes medvirkning spiller seg ut når ungdom i barnevernsinstitusjon når myndighetsalder, og starter prosessen mot utflytting. Balanseringen mellom autonomi og tvang illustreres spesielt godt på institusjonsnivå, og særlig for ungdom med alvorlige atferdsvansker som er plassert etter barnevernslovens tvangsparagrafer (§ 4-24 og § 4-26). Artikkelen bygger på undersøkelsen ”Den sårbare overgangen” som ble gjennomført på oppdrag fra Husbanken vinteren 2008. Studiens primære målsetning var å dokumentere behov for tilrettelegging av overgangen til egen bolig. Det viste seg at intervjumaterialet også gir et godt grunnlag for å tematisere ungdommens egen deltakelse i prosessen, og utfordringene som ligger i å bidra til brukermedvirkning for denne gruppen av ungdom. Intervjumaterialet omfatter ungdom med ulik problembelastning, men alvorlig rus – og atferdsproblematikk er dominerende i utvalget.

Artikkelen går i dybden på individuelle overgangsforløp og ungdommens opplevelse av deltakelse og innflytelse i prosessen frem mot den selvstendige tilværelsen. Hva opplever

ungdommene som kilder og begrensninger for medvirkning, og hvordan ser de på egen rolle og deltakelse når de beskriver institusjonsoppholdet? I denne artikkelen ønsker vi å bidra til kunnskap om hva som er forutsetninger og betingelser for deltakelse fra brukersiden. Innledningsvis vil vi først presentere undersøkelsen. Videre vil vi ved bruk av aktuell forskning si noe om utfordringer knyttet til behandling og overganger for ungdom i barnevernsinstitusjon. Vi drøfter begrepet brukermedvirkning, og vi presenterer en teori om protest i organisasjoner (Hirschman, 1972), som vi mener har overføringsverdi til dette feltet. Deretter presenteres og analyseres ungdommenes egne historier (det empiriske materialet). Avslutningsvis drar vi veksler på nyere litteratur om brukermedvirkning i barnevernsinstitusjoner, og drøfter kilder til og begrensninger for brukermedvirkning.

En undersøkelse om overgangshistorier blant barnevernsungdom

I studien "Den sårbare overgangen" ble det gjort intervjuer med 13 ungdommer fra fire ulike barnevernsinstitusjoner om deres erfaringer med å flytte fra barnevernsinstitusjon til egen bolig. Syv av ungdommene hadde vært plassert etter barnevernloven § 4-26 (med samtykke til frivillig tilbakeholdelse). Tre av ungdommene hadde vært plassert etter barnevernloven § 4-24 (etter vedtak i Fylkesnemda). Alle disse ti ungdommene var plassert på grunn av alvorlige atferdsvansker (rus og/eller kriminalitet). De resterende tre ungdommene i utvalget hadde vært plassert etter barnevernlovens omsorgsparagrafer (§ 4-12 og § 4-4.5.ledd).

Deres problem var primært knyttet til vanskelige hjemmeforhold koblet med noe atferdsproblematikk. I tillegg ble tre ansatte/ledere ved disse barnevernsinstitusjonene intervjuet om deres erfaringer med dette arbeidet. Informantene ble rekruttert fra to regioner og fem kommuner. Samlet representerer historiene fra informantene brudderfaringer så vel som erfaringer av gode overganger. Med brudderfaringer menes i vårt materiale utflytting som resultat av behandlingsavbrudd. I alt seks av informantene forteller om ikke fullførte

behandlingsopplegg, og fire av de seks flyttet i en tydelig krisepreget og opphetet situasjon. Disse ungdommene beskriver en tøff start på den selvstendige tilværelsen, særlig knyttet til manglende støtte i overgangen kombinert med et fortsatt rusproblem. To av ungdommene valgte å skrive seg ut før vedtaksdato mot barnevernstjenestens anbefalinger, men brukte lenger tid på selve utflyttingsprosessen, som også beskrives som mer harmonisk. Dette viser at behandlingsavbrudd ikke bare behøver å ha negative utfall, men at det øker sårbarheten i overgangen, særlig der bruddet er knyttet til konflikt og krise i ungdommens liv.

I undersøkelsen la vi vekt på å få frem ungdommenes egne historier om overgangen.

Ungdommene fortalte blant annet om hvordan de konkret deltok i planlegging og gjennomføring av utflytting fra institusjonen. Noen hadde medvirket mye, andre lite.

Brukermedvirkning ble derfor et viktig tema i ungdommenes fortellinger, og vi har analysert historiene som kilde til innsikt i ungdommens opplevelse av kontroll og innflytelse på egen situasjon.

Det er to hovedtyper av overgangshistorier i materialet som kan knyttes både til graden av involvering fra ungdommens side og til de ulike kildene og begrensningene for brukermedvirkning. Den ene hovedtypen overgangshistorie viser til et godt sammenfall mellom institusjonenes arbeidsmåte og brukernes ønsker. Den andre hovedtypen viser et mer kaotisk og konfliktfylt bilde. Lovgivningen for tvang spiller en viktig rolle i ungdommenes vurderinger og valg. I vårt utvalg så vel som i andre undersøkelser (bla Falck, 2005) finner vi at mange ungdommer føler seg tvunget til å gå med på frivillig plassering (§ 4-26) for å unngå at det fremmes sak for Fylkesnemda. Både barnevernlovens § 4-24 og § 4-26 representerer derfor en betydelig begrensning i ungdommens autonomi.

Forskning om risiko og sårbarhet

Risiko og sårbarhet for denne ungdomsgruppen er godt dokumentert. En undersøkelse fra NOVA anslår at det går dårlig med ca 2/3 av alle barnevernets klienter. Dette tilsvarer 36000 personer i alderen 18-37 år, og det går dårligst med ungdom med rus eller atferdsproblemer. Bare 10-11% av disse har det som betegnes som en vellykket karriere (Kristofersen og Clausen, 2008). Særlig utsatt er de ungdommene som flytter ut fra institusjon som følge av behandlingsavbrudd. Egelund (2006) har foretatt en gjennomgang av internasjonal forskning om sammenbrudd i plasseringer, og konkluderer med at bortimot 50% av alle plasseringer av ungdom med atferdsvansker/antisosial atferd ender med brudd. Egelund mener at:

”... sammenbrudd kan have betydelig negative konsekvenser for barnene og de unge, fordi de i sig selv både er en traumatisk opplevelse og skaber risiko for en usikker og potensielt farlig situasjon, hvor den unge befinner seg helt uten støtte fra voksenmiljøer” (Egelund, 2006: 8).

Storø (2001) viser med bakgrunn i et norsk materiale at ungdom som flytter i krise, er svært utsatt de første månedene og årene etter utflytting. Fransson (2009) finner i sin doktoravhandling at ungdommer som flytter ut fra institusjon uten at det er planlagt, ikke får ettervern. Hennes undersøkelse viser også at det var de med størst problem i forhold til rus, som fikk dårligst tilbud av det offentlige etter utflytting (Ibid). Behandlingsavbrudd er heller ikke sjeldne blant ungdommer plasserte etter tvangsparagraf (§ 4-24). Det er flere eksempler på at vedtak blir opphevet før tiden, med begrunnelse i at ungdommen ikke nyttiggjør seg behandlingen (Falck, 2005).

Brukermedvirkning fremheves som en viktig faktor for å få til gode overganger fra institusjon til den selvstendige tilværelsen. Storø (2005) beskriver medvirkning som en ressurs, og understreker hvor viktig det er at den unge deltar i planlegging av egen livssituasjon for utvikling av egen identitet. En større studie av overganger mellom barnevern

og voksenliv i Trondheim peker på at tjenestene har spesielle utfordringer knyttet til å bidra til reell brukermedvirkning, og proaktive og individtilpassede tjenester (Bratterud og Storhaug, 2008).

Dimensjoner i begrepet brukermedvirkning

Begrepet brukermedvirkning blir operasjonalisert på ulike måter, knyttet til graden av involvering fra brukeren, og formen for deltakelse. Brukermedvirkning kan være rett til informasjon, aktiv involvering og deltakelse i beslutningsprosessen. Det kan også være det å ha talerett, forhandlingsrett og beslutningsmyndighet (Seim og Slettebø, 2007). For en mer utfyllende definisjon av innholdet i brukermedvirkning henviser Seim og Slettebø til Peyrot, som sier følgende om individuell medvirkning: *”Å bestemme om et problem eksisterer, å definere hva problemet gjelder, å avgjøre om det skal gjøres noe med problemet, å velge mellom ulike former for hjelp og å initiere, vedlikeholde eller avslutte kontakten”* (Ibid: 29). Dette er svært ambisiøse krav for en god brukermedvirkning, som omfatter deltakelse og innflytelse i hele beslutningsprosessen så vel som frivillighet.

Begrepet brukermedvirkning har faglige, demokratiske, politiske og økonomiske dimensjoner og begrunnelser. Faglig begrunnes det med at den passive klientrollen er til hinder for å bli aktiv deltaker i eget liv. Det er brukeren som er ”eksperten” på eget liv, og mer deltakelse fra brukeren fører til økt selvhjulpenhet (Thrana, 2008). Empowerment eller myndiggjøring som prinsipp har de siste to tiårene hatt stor gjennomslagskraft innenfor profesjonelt sosialt arbeid, og er nedfelt som ett av de yrkesetiske prinsippene innenfor sosialt arbeid (Seim og Slettebø, 2007). Empowerment-tradisjonen tydeliggjør samtidig den demokratiske dimensjonen i brukermedvirkningsprinsippet gjennom målsetningen om deltakelse og aktivt medborgerskap for utsatte grupper. På det politiske og økonomiske området har krav om brukermedvirkning fulgt i kjølvannet av den pågående moderniseringen

av offentlig sektor, som beskrives under samlebetegnelsen New Public Management-reformer. Reformene har hatt særlig gjennomslagskraft i Norge de siste 10 – 20 årene, og tar sikte på å innføre nye politiske og administrative styringsverktøy der mottakerne av offentlige tjenester får rettigheter som kan sammenliknes med forbrukernes rettigheter (Christensen og Læg Reid, 2000). Brukermedvirkning knyttes til bedre produksjon, effektivisering av tjenester og økonomisk gevinst. Markedsretorikken sees gjennom omtale av tjenestemottakeren som aktiv (for)bruker, aktør eller konsument av offentlige velferdstjenester. Implisitt i disse nye begrepene ligger en dimensjon av frivillighet og en forutsetning om deltakelse, som var mindre tydelig i klientbegrepet.

FNs Barnekonvensjon fra 1989 (artikkel 12) slo fast at retten til brukermedvirkning også skulle omfatte barn, og dette ble tatt inn i den nye barnevernloven i 1992. I 2003 ble FN's barnekonvensjon en del av norsk lov (Thrana, 2008). Implementeringen i praktisk barnevernfaglig arbeid har fått tvetydige signaler fra politisk hold.

St.meld nr.39 (2001-2002), som omhandler oppvekst og levekår for barn og ungdom generelt, slår blant annet fast at barn og ungdom skal sikres muligheter til deltakelse og innflytelse, og skal ut fra sine forutsetninger og alder kunne delta aktivt i samfunnet.

St.meld nr.40 (2001-2002), som tar for seg barn og unge i barnevernet, er mer forsiktig i sine formuleringer, og nevner bare retten til å påvirke i egen sak. Retten til medvirkning omtales her som retten til å bli hørt. Implementering av systemer for brukermedvirkning i barnevernet er i dag et prioritert område for Barne – ungdoms og familieetaten (Bufetat): *”Det er et stort behov for å utvikle systematisk brukermedvirkning og brukerinnflytelse i barnevernet. Bufdir og BLD vil derfor sette i gang et utviklingsarbeid for økt brukermedvirkning”* (Bufetat, 03.08.09). I en nylig publisert rapport fra Diakonhjemmets Høgskole, fremgår det at brukermedvirkning er en grunnleggende verdi i Bufetat, og systematisk arbeid med dette er et

av målene for 2010. Rapporten tar for seg flere viktige dokumenter som sier noe om Bufetats prioriteringer og satsingsområder (Slettebø m.fl, 2010).

Et eksempel på økende fokus på brukermedvirkning de senere årene, er revisjon av Rettighetsforskriften (FOU 2002 -12-12 nr 1594) som skal sikre ivaretagelse av barns rettigheter og personlige integritet under plassering i barnevernsinstitusjon. Bestemmelsene inneholder blant annet innskrenkninger i personalets muligheter til å gjøre inngrep i beboernes frihet.

Frivillighet og lojalitet som grunnlag for brukermedvirkning

I analysen av ungdommenes historier finner vi det nyttig å knytte diskusjonen om brukermedvirkning til Albert Hirschman (1972) sin teori om hvordan mennesker kan protestere i organisasjoner som ikke lever opp til medlemmenes forventninger.

Han introduserte begrepene "exit", "voice" og "loyalty". Det vil si at medlemmene kan velge å forlate organisasjonen gjennom "exit", eller de kan velge å bli, og gi uttrykk for sin misnøye gjennom "voice". Bruk av strategien "voice" krever mer av individet enn "exit".

Hirschman beskriver "voice" som en kunst. Med "loyalty" menes at medlemmet velger å bli i organisasjonen til tross for misnøye, i kraft av en underliggende tillit til at bedring er mulig. "Loyalty" har nær sammenheng med graden av tilknytning til organisasjonen, og forutsetter identifisering med et organisatorisk fellesskap. "Loyalty" kan i følge Hirschman ikke eksistere uten mulighet for "exit". Samtidig bidrar "loyalty" til å fremme "voice" fremfor "exit", fordi individet har en sterkere tilknytning til organisasjonen (Ibid).

Relevansen av Hirschmans begreper i vår studie dreier seg om nødvendigheten av frivillighet og tilknytning for å kunne ytre seg eller gå inn i en brukerrolle. Selv om begrepene er utviklet i en annen organisatorisk kontekst, mener vi de gir bidrag til videre drøfting av hva som er forutsetninger for brukermedvirkning for den spesielle ungdomsgruppen vi har studert.

Brukerbegrepet er lite integrert blant ungdommer i barnevernet. Blant de ti ungdommene som ble intervjuet i "Brukermedvirkningsprosjektet"¹ likte ingen betegnelsen bruker (Seim og Slettebø, 2007). Dette kan dreie seg om at de verken treffer frivillighets-, deltaker, eller forbrukerdimensjonen som ligger i begrepet. Ungdommer i barnevernsinstitusjoner er verken voksne eller frivillige konsumenter av barnevernstjenestens ytelser. De står i et avhengighetsforhold så vel som en ubalansert maktrelasjon til institusjonen. Hvordan formes brukerrollen under slike betingelser? Hvordan fremstilles valget mellom avbrudd og deltakelse fra brukernes side?

Opplevelse av egen autonomi

Lise kom til institusjonen da hun var 16 år på grunn av problemer i hjemmet (barnevernloven § 4.4, 5-ledd og § 4-12), og bodde der til hun var 19 år. Fra Lise var 18 til 19 år var hun frivillig plassert ved institusjonen. Utflyttingen var planlagt i god tid, og hun bodde den siste tiden i egen treningsbolig tilknyttet institusjonen. Hun flyttet tilbake til hjemstedet, i nærheten av foreldrene. Bolig, jobb og ettervern var ordnet før hun flyttet. På intervjuetidspunktet fremstår Lise som en jente som er opptatt av å ha trygghet og orden i tilværelsen. Hun bor i leid leilighet, arbeider fulltid som vikar og har både venner og familie i nærheten.

I løpet av institusjonsoppholdet flyttet Lise to ganger til ulike treningsboliger. Dette var etter ønske fra Lise selv og i dialog med institusjonen. Flyttingene innebar at Lise fikk gradvis mer frihet, og ansvar for eget hushold:

"Jeg fikk trent på det jeg selv ville. Jeg fikk et eget budsjett av institusjonen, som jeg skulle styre selv. Prioritere innkjøp av mat og husting og litt sånn (...) Jeg måtte ta vare på kvitteringene, som jeg brukte og de leverte jeg (...)" (Lise).

---

¹ Brukermedvirkningsprosjektet ble gjennomført i perioden 2002-2003. Prosjektets formål var å utvikle kunnskap om brukermedvirkning i praktisk barnevernsarbeid. Tre barnevernssenter på Østlandet deltok i studien, der ansatte og brukere sammen fikk i oppgave å utforme brukermedvirkning i praksis (Seim og Slettebø, 2007).

Selve utflyttingsprosessen ble lagt til rette i samarbeid mellom Lise selv, hennes nettverk og institusjonen. Mor hjalp henne med å finne leilighet hos en bekjent, og Lise skaffet seg en vikarjobb, som var klar da hun flyttet. Det ble bestemt at hun skulle få ettervern av barnevernet. Lise avsluttet intervjuet med å gi et råd til ansatte i barnevernet. De bør:

”Høre på hva ungdommen selv ønsker, og ha det mer i fokus. Enn å tenke ut i fra hva en selv egentlig har erfart” (Lise).

Lises fortelling illustrerer bruken av ”voice” på en god måte. Lise hadde klare målsetninger for fremtiden, og ønsket å benytte seg av institusjonens hjelp til å nå disse målsetningene. Hun kunne ha flyttet ut da hun var 18 år, men valgte frivillig å bo ett år til ved institusjonen, slik at hun kunne få hjelp til å forberede seg til den selvstendige tilværelsen. Lise hadde ikke problemer med rus eller kriminalitet. Ansatte ved institusjonen beskrev henne som en moden ungdom, som tidelig ville ta mye ansvar og ønsket å gjøre mest mulig for å forberede seg til utflytting. Lise beskriver at hun opplevde stor grad av deltakelse og innflytelse i prosessen. En analyse av Lise sin historie peker mot at hun behersket den ”kunsten” som Hirschman (1972) mener det er å benytte ”voice”.

Historien om Mads, som selv ønsket plassering etter barnevernloven § 4-26 for å få hjelp med et rusproblem, viser også betydningen av opplevd autonomi for å søke deltakelse gjennom dialog:

”At jeg fikk lov å jobbe med det jeg ville. At jeg fikk lov å gjøre sånne ting, det bygget selv tilliten min mer for hver dag som gikk egentlig. Og da fikk jeg bare lyst til å holde fast i behandlingen...” (Mads).

Mads opplevde at han hadde mye innflytelse under behandlingsoppholdet, og var selv aktiv i å komme med innspill til hvordan han ville ha det. Felles for både Lise og Mads var et element av frivillighet bak plasseringen.

Bruken av ”voice” krever også nødvendige ferdigheter i kommunikasjon. Det vil si at det forutsetter både en viss modenhet og kognitive ferdigheter hos ungdommen. Samtidig er kommunikasjon en mangesidig sosial samhandlingsprosess, avhengig blant annet av relasjonen mellom de involverte partene (Storø, 2001). Å ha en god relasjon til de voksne, sammen med opplevelsen av autonomi kan bidra til å redusere den maktubalansen som ligger naturlig nedfelt i forholdet terapeut – klient, og gjøre kommunikasjonen lettere. Videre kan det se ut som at ungdom som benytter ”voice” fremfor ”exit” har utviklet et lojalitets - eller tilknytningsforhold til institusjonen. Selv om det primært er de tre ungdommene som har vært plassert på omsorgsparagrafer som beskriver stor grad av egen deltakelse og opplevd innflytelse i utflyttingsprosessen, finner vi også positive erfaringer blant noen ungdommer fra gruppen med rus – og atferdsproblematikk. Disse er ungdommer som beskriver at de har hatt god nytte av behandlingstilbudet, og har nådd målsetning om redusert rus eller kriminalitetsproblematikk. Samlet synes denne gruppen av plasserte ungdommer å ha en tydeligere målsetning om å bli uavhengige av hjelpeapparatet, og de beskriver seg selv som mer modne under institusjonsoppholdet. Samtidig er de mer positive i omtalen av institusjonen, og det framgår at de har hatt gode relasjoner til flere av behandlingspersonalet. De er opptatt av at de selv må få delta i å bestemme tidspunktet for utflytting og eventuell avslutning av oppfølging, men i samarbeid og dialog med institusjonen. Gjennom aktiv deltakelse og involvering både på institusjonen og i selve utflyttingsperioden vil de bevise for seg selv og omverden at de kan være selvstendige. Dette synes også å bli en viktig identitetsmarkør for disse ungdommene. Ett annet element kan være at disse ungdommene representerer en brukergruppe som institusjonene opplever det som fruktbart å jobbe med,

fordi de er motivert for endring og i posisjon for dialog. Derfor blir det kanskje også lettere for institusjonen å legge til rette for brukemedvirkning, og gi ungdommene større innflytelse i egen hverdag. Brukermedvirkning handler ikke bare om ungdommens evne og vilje for deltakelse, men også om institusjonens tilrettelegging for å gjøre medvirkning mulig.

Motvilje, manglende motivasjon og ”exit”

Behandlingsavbrudd kan være både utskrivinger mot ungdommens vilje (”utkastelser”), og det kan være utskrivinger som er ønsket av ungdommen. Noen behandlingsavbrudd er planlagte og skjer gjennom dialog, andre følges av til dels kaotiske forhold rundt en ungdom. I vår sammenheng refererer betegnelsen ”kaotiske utskrivelser” til historier i vårt materiale der ungdommen selv ønsker utskrivning uten å ha fullført behandlingsopplegget.

Utskrivingen skjer brått og på en uoversiktlig måte, og er ofte forbundet med eskalert rusmiddelmisbruk og ønske om mer frihet.

Hirshman (1972) sitt begrep om ”exit” fra organisasjoner treffer flere dimensjoner i ungdommenes fremstillinger av årsakene til behandlingsavbrudd. Flere av ungdommene gir tydelig uttrykk for at behandlingsavbruddet var noe de hadde planlagt, og fremprovosert gjennom sine handlinger. Dette ble oftest begrunnet i ufrivillig plassering (tvang), og opplevelse av manglende autonomi. Ungdommenes ”exit” kan forstås både som resultat av en strategi for å oppnå innflytelse over egen livssituasjon, altså en rasjonell handling, men det kan også tolkes som en siste utvei i en situasjon preget av maktesløshet. Historiene om Tone og Viggo illustrerer dette på en god måte.

Historien om Tone er en fortelling om en kamp for innflytelse og autonomi, som til slutt resulterer i behandlingsavbrudd. Tone forteller at det var viktig for henne å oppnå mest mulig frihet og kontroll over tilværelsen mens hun var på institusjon:

”Jeg var veldig sleip når jeg bodde der... Jeg husker at det var et spill for meg, det var liksom det å få trillet personalet rundt lillefingeren, og få kjøre mitt eget løp (...) Jeg hadde lyst å røyke hasj, og gjøre det når jeg ville... Jeg ville liksom kunne leve mitt eget liv, jeg var så lei av at folk skulle bestemme over meg, for det hadde de gjort siden jeg var 13 år” (Tone).

Tone hadde vært plassert ved flere ulike institusjoner fra hun var 13 år på grunn av rus/atferdsproblemer. For henne var det en viktig målsetning å kunne skrive seg ut fra barnevernet når hun fylte 18 år. Institusjonen og barnevernstjenesten mente hun ville trenge å bo en lengre tid på institusjonen for å bli rusfri. Derfor var det heller ikke aktuelt for institusjonen å forberede utflytting, til tross for at dette var Tones ønske. Dette viser stor diskrepans mellom Tone sine målsetninger og barnevernets målsetninger. Motsetningene ble forsterket av at institusjonen ikke klarte å etablere et godt samarbeid med Tone, som hadde sterk motstand mot plasseringen, og ville *”kjøre sitt eget løp”*. Den siste tiden på institusjonen var preget av omfattende rusing og hyppige uteblivelser. Like etter 18 års dagen ble Tone skrevet ut fra institusjonen, uten at flyttingen var planlagt. Dette ble starten på en periode preget av flere flyttinger og dårlige boforhold. Tone sin historie er et eksempel på ungdom som deltar lite i behandlingen og har liten grad av innflytelse gjennom *”voice”*.

Tone fremstiller sine handlinger på en slik måte at de kan tolkes som rasjonelle for å opprettholde en viss autonomi under institusjonsoppholdet. Hun hadde sterk motstand mot plasseringen, opplevde stor maktesløshet og valgte *”exit”* så snart muligheten var der. To år etter utflytting tar Tone på seg mye av ansvaret for behandlingsavbruddet, og angrer på at hun ikke benyttet seg bedre av behandlingstilbudet:

”Hadde jeg vært like voksen i hodet da som jeg er nå, så hadde jeg aldri reist sånn som jeg gjorde. Da hadde jeg blitt der så lenge jeg kunne, og gjort det beste ut av det. Men jeg var 18

år, jeg var lei, og kunne dra, og da dro jeg (...). Nå var jeg endelig fri, dette var det jeg hadde gledet meg til de siste to årene i hvert fall” (Tone).

Ungdommenes ambivalens knyttet til plasseringen og motivasjon for medvirkning kommer tydelig frem i intervjuene. På den ene siden mener de fleste ungdommene at institusjonen bør lytte mer til ungdommene og deres behov og ønsker, for slik å fremme dialog og samarbeid i stedet for opposisjon. På den andre siden beskriver flere av ungdommene seg som umodne og lite ansvarlige under behandlingsoppholdet, og er usikre på hvor mye de egentlig var i stand til og ønsket å involvere seg i behandlingen og utflyttingsprosessen. Viggo, som også var plassert på grunn av atferdsvansker (barnevernloven § 4-26 og § 4-4.5.ledd), beskriver sin deltakelse på følgende måte:

”Jeg var ikke så flink selv heller til å komme med forslag om hva som kunne være til det beste (...) Jeg var så dårlig motivert akkurat den tiden der, at jeg er ikke sikker på om det var så mye som kunne hjulpet meg akkurat der og da. Jeg var begynt å bli litt lei og... ville hjem (...) Jeg bare lukket øynene for hva som kunne egentlig skje. Jeg bare tenkte på å reise hjem til kamerater og ha det gøy. Det var eneste det som stod i hodet på meg” (Viggo).

Viggo ble til slutt skrevet ut på grunn av manglende behandlingsnytte. Han tok selv på seg ansvaret for behandlingsavbruddet:

”Jeg hadde mange sprekker... Jeg benyttet ikke tilbudet sånn som jeg skulle gjøre (...) Så til slutt tror jeg at jeg strakk den siste strikken...” (Viggo)

Avbrudd i institusjonsbarnevernet dreier seg ofte om at brukeren iverksetter sin mulighet til å gå ut av en behandlingsrelasjon (Egelund, 2006). Det er en nødvendig mulighet i det moderne begrepet for brukermedvirkning, der frivillighet og autonomi er grunnleggende. Flere av de behandlingsavbrudd som fremkommer i dette datamaterialet kan tolkes som en strategi fra ungdommens side, for å gjenvinne autonomi i en situasjon preget av motvilje og manglende motivasjon for behandling. På samme tid er ungdommene usikre på om økt involvering under institusjonsoppholdet kunne bidratt til å forebygge behandlingsavbrudd. Årsaker til manglende medvirkning, kan i følge Hirschman (1972) knyttes både til opplevelsen av ufrivillighet (manglende alternativer) og til manglende tilknytning og lojalitet til institusjonen. "Exit" fremstår som en lettvinnt løsning, men det er også den strategien som er sikrest for å gjenvinne kontroll i en situasjon preget av avmakt.

Tvang som "myndighetspresang"

Tall fra Buf-direktorat, viser en jevn økning i antall tvangsplasseringer (barnevernloven § 4-24) for ungdom på 17 og 18 år fra 2004 til 2007². Tre av våre ti informanter med rus og atferdsproblematikk har hatt tvangsvedtak, og blant gruppen som helhet har tvangsvedtak blitt en mer vanlig "myndighetspresang". Spenningen rundt brukermedvirkning settes på spissen for ungdom som er tvangsplasserte i det tidsrommet de oppnår myndighetsalder. I forhold til valget mellom "exit" og "voice", blir tvang svært problematisk både fordi lojalitet i følge Hirschman (1972) ikke oppnås uten frivillighet, og fordi valget om å delta gjennom "voice" forutsetter at du også kan gjøre det motsatte, nemlig å gå ("exit"). Frivillighetsdimensjonen i brukerbegrepet treffer ikke ungdommer på tvang.

---

² I 2004 ble det utført 84 plasseringer for de to aldersgruppene, mens det i 2007 ble gjennomført 97 plasseringer. I aldersgruppen 15 og 16 år, har antall plasseringer etter barnevernloven § 4-24 holdt seg relativt stabilt. Inkluderer barnevernloven § 4-26 plasseringer i dette, vises samme tendensen, men en mer markant reduksjon i plasseringer for den yngste gruppen. Blant 17 og 18 åringer økte antall plasseringer etter barnevernloven § 4-26 fra 89 i 2004 til 124 i 2007 (Buf-direktorat).

De ser med rette ikke på seg selv som konsumenter eller brukere, og de velger andre strategier for innflytelse enn gjennom ”voice”.

Thomas fikk sitt første tvangsvedtak (barnevernloven § 4-24) da han var 16.5 år, på grunn av alvorlige atferdsvansker. Ett år senere ble det vedtatt å forlenge vedtaket med et nytt år, ved en ny institusjon. Dette ble senere opphevet. Thomas hadde under begge institusjonsoppholdene utvist en sterk motvilje mot plasseringen, og ingen av institusjonene klarte å motivere Thomas til å ville ta i mot behandling. Thomas ønsket å flytte tilbake til hjemstedet, og han motarbeide behandlingsopplegget ved institusjonene:

”Jeg ville bare ut, var litt mørkk lei. Jeg hadde ikke lyst, hadde vært ett år mot min vilje, og det eneste jeg tenkte på var å komme meg hjem. Da er det kanskje ikke så mye du kan gjøre når det er det eneste som står i hodet ditt” (Thomas).

Etter noen måneder ble tvangsvedtaket oppløst, fordi Thomas ”ikke nyttiggjorde seg behandlingen”. Ett år etter utflytting beskriver Thomas seg selv som mye mer moden enn da han bodde på institusjon. Han mener han kunne ha hatt større utbytte av behandlingstilbudet dersom han hadde vært mer moden og motivert for å endre sin livssituasjon.

Det som kjennetegner Thomas sin historie, er tvangsplassering på grunn av alvorlig atferdsproblem. Til tross for manglende resultat etter første år på tvang, valgte barnevernstjenesten å anmode om ett år til, samme år som Thomas fylte 18 år. Thomas var under hele behandlingen sterkt i opposisjon til både institusjonene og til barnevernet. Han brukte mye av sin tid til å omgå regler og kontroll, og han var ofte borte fra institusjonen i lengre perioder uten tillatelse. Noen ganger var han truende og utagerende mot personalet. På den måten gjorde han seg også utilgjengelig for behandling. I ettertid tar Thomas selv på seg mye av ansvaret for behandlingsavbruddet.

På grunn av tvangsplasseringen hadde Thomas ikke noen reell mulighet for å velge ”exit”. Men gjennom bevisste handlinger og atferd for å unngå behandling og oppnå størst mulig grad av frihet, gjorde han seg så vanskelig for personalet ved institusjonene, at de tilslutt ikke så annen mulighet enn å få tvangsvedtaket opphevet. Thomas beskriver liten grad av tilknytning til institusjonen. Thomas beskriver også liten grad av deltakelse og innflytelse i behandlingssystemet, og mener dette burde bli bedre. Han er opptatt av at barnevernet bør ta ungdommene mer på alvor i behandlingsarbeidet for å fremme dialog og samarbeid:

”Kanskje institusjonen må høre litt mer på hva ungdommene sier. Høre på hva de sier, så kanskje de viser litt... kanskje de hører på deg... Det går begge veier” (Thomas).

Ungdommenes egne fremstillinger viser at tvangsplassering i perioden opp mot myndighetsdagen representerer en svært risikofylt strategi. Tvangsplasseringen skjer på et tidspunkt i ungdommenes liv som tradisjonelt er forbundet med økt selvstendighet. Ungdommene beskriver hvordan dette utløser stor behandlingsmotstand, og hvordan de bruker ulike strategier for å opprettholde en viss autonomi til tross for tvangsplasseringen, uten at dette inngår i det vi vanligvis betegner som brukervedvirkning.

Brukermedvirkning og institusjonenes behandlingspraksis

Undersøkelser om brukervedvirkning i barnevernet fra seinere år gir et tydelig bilde av hvor utfordrende det er å utvikle en felles faglig forståelse av hva dette skal innebære.

Paradoksalt nok har oppmerksomheten om brukervedvirkning vært fulgt av et stadig sterkere krav om bruk av tvang.

I en nyere studie av barn og unges opplevelse av medvirkning i barnevernsinstitusjoner oppsummeres det slik: *”...barnevernsinstitusjoners byråkratiske og*

kollektive metoder kan forhindre ivaretagelse av beboers individuelle rettigheter og behov, og hindre eller begrense mulighetene til uformell medvirkning, spontanitet og uorganisert aktivitet i det daglige” (Ulset, 2010: 51). Det legges vekt på at mange institusjoner har en utstrakt bruk av rigide regler og straffe – og belønningssystemer, som gjør at beboerne føler seg ufrie og unormale. Ett godt eksempel på den vanskelige balansen mellom institusjonenes behandlingspraksis og økende krav om brukermedvirkning er den blandete mottakelse Rettighetsforskriften (FOU 2002 -12-12 nr 1594) har fått i enkelte fagmiljøer og hos en del praktikere. Forskriften ble utarbeidet nettopp for å ivareta barn og unges personlige integritet og medvirkning under institusjonsopphold, men i fagfeltet har det blitt stilt spørsmål om beboerrettighetene faktisk er til barnets beste. Ledere på feltet uttrykker at forskriften fratår ansatte den myndighet de må ha for å stanse rusing, stoffomsetting, rømming, trusler etc. På den måten skaper beboerrettighetene nye kriminelle og rusmisbrukere (Lange – Nielsen, 2008). Press for å utvide institusjonenes mulighet til å utøve tvang, har ført til en revisjon av Rettighetsforskriften som ble sendt ut til høring 15.08.2010 (Barne – likestillings – og inkluderingsdepartementet).

Bruk av tvang i institusjonsbarnevernet er et hyppig debattert tema blant fagfolk. Storø (2001), er opptatt av hvor vanskelig det er for institusjonsansatte å oppnå en god relasjon og dialog med ungdom som er plasserte på tvang. Han sier det er lite fokus i sosialarbeiderutdanningen på hva som må til for å bygge relasjoner til dem som ikke frivillig vil være klient. En del terapeuter er derfor lite forberedt på denne typen utfordringer. Dette kan føre til at klienter med stor motstand blir nedprioritert av personalet, fordi de er vanskelig å håndtere (Ibid). Vår undersøkelse samsvarer langt på vei med Storø (2001) sine funn. Få ungdommer som beskriver seg som ufrivillig plasserte oppgir å ha en god relasjon til behandlingspersonalet. Ungdommene selv årsaksforklarer dette først og fremst med at de hadde stor motvilje mot plasseringen, og ikke ville ha noe med institusjonen å gjøre. På den

annen side stiller flere av ungdommene spørsmål om mer dialog med personalet kunne ha ført til større utbytte av institusjonsoppholdet. En forutsetning for dialogen slik ungdommen ser det, er at de opplever å bli tatt på alvor, hørt og lyttet til. Dette synes mangelfullt i ungdommens erfaringer.

Hele konseptet av å ”bli hørt” framstår som diffust både fra institusjonenes og ungdommenes side. En større undersøkelse av systemer for medvirkning i statlige barnevernstiltak (med utgangspunkt i de ansatte sine vurderinger og synspunkter), konkluderer med at barn og unge ofte blir lyttet til, men blir for sjelden tillagt vekt.

Ansatte er opptatt av brukermedvirkning, men det å lytte til brukerne, er ikke det samme som at de blir hørt, og opplever reell medvirkning (Slettebø m.fl, 2010). Ungdommene i vår undersøkelse er først og fremst ute etter respekt og anerkjennelse, og det å bli tatt på alvor og møtt som likeverdige mennesker. Det er dette de legger i begrepet å bli ”hørt”. Også andre undersøkelser fremhever betydningen av å bli tatt på alvor. OBVIT studien fra Trondheim fant at mange ungdommer fikk liten informasjon om det offentlige sitt tilbud i overgangen til voksenverden, og dette ble et hinder for medvirkning. Ungdommene selv vektla det å ha en god relasjon til hjelpeapparatet, og å bli tatt på alvor og lyttet til som viktige faktorer.

De ungdommene som fortsatt var under oppfølging etter 18 år, var ungdommer som var enige i tiltakene, og opplevde at de var blitt hørt og fikk delta i planleggingen (Bratterud og Storhaug, 2008). Dette peker mot at opplevelse av å få medvirke også er en kilde til å bli værende i behandling for disse ungdommene. Videre påpekes viktigheten av å få nødvendig informasjon som forutsetning for å medvirke. Informasjon framstår som et vesentlig element i relasjonen og anerkjennelsen av ungdommen, fordi det symboliserer en forventning til ungdommen som i stand til å fatte beslutninger om eget liv.

NOVA behandler temaet brukermedvirkning i plasseringsprosjektet (Bakketeig og Backe Hansen, 2008). Selv om prosjektet gir begrenset kunnskap om medvirkning i overgangen mellom barn og voksen, gir det noen indikasjoner. Som i andre undersøkelser, føler ungdommene seg i liten grad involvert i planleggingsprosessen. Samtidig fremstår graden av medvirkning nokså varierende, noe som gjør det vanskelig å trekke slutninger (Ibid). Seim og Slettebø (2007) og Thrana (2008), har undersøkt brukermedvirkning i barnevernet generelt. Thrana slår fast at betydningen av å bli hørt var det temaet ungdommene var mest opptatt av. Dette knytter de til det å ha mulighet til å påvirke i beslutninger. Det å bli hørt og respektert fremstår i samtlige undersøkelser som viktig forutsetning for å oppnå reell medvirkning.

Respekt og anerkjennelse forutsetter relasjon. I vår analyse viser vi til en sterk sammenheng mellom tilknytning til institusjonen, opplevelse av deltakelse og innflytelse og det å bli værende i behandling. Tilknytning kan handle både om ungdommens relasjon til ansatte og andre beboere ved institusjonen, og om utvikling av identitet knyttet til organisasjonsmedlemskapet. Fransson (2009) skriver at ungdommene først og fremst er opptatt av å bli en del av ungdomsfellesskapet, og tilknytter seg institusjonen på den måten. Noen ganger blir ungdomsfellesskapet en motmakt til personalet, men den viktigste funksjonen til fellesskapet er et sted der ungdommen kan føle seg alminnelige. Det vil si at de kan skape sin egen identitet fri fra fortiden og de problemene som er årsak til plasseringen. Franssons undersøkelse viser også tilknytningens dilemma. På den ene siden vil en slik tilknytning til ungdomsfellesskapet kunne bidra til å forhindre behandlingsavbrudd. På den annen side vil et sterkt ungdomsfellesskap konstruert som motmakt til personalet, kunne medvirke til å vanskeliggjøre utvikling av relasjon mellom ungdom og behandler.

Helgeland (2007) sin undersøkelse av Buskerudprosjektet³ viser relasjonens betydning for å oppnå gode behandlingsresultater. Hun konkluderer blant annet med at ruskollektiver og forsterkede fosterhjem er de tiltakene som er best egnet til å få ungdom med alvorlig atferdsvansker over i et varig positivt spor. Dette begrunner hun med at:

”Disse tiltakene over tid gir rom for utvikling av gode relasjoner og tillit til voksne og omverden gjennom et stabilt hverdagsliv med meningsfulle aktiviteter” (Helgeland, 2007: 308). Gode relasjoner og tilknytning fremmer tillit og lojalitet til institusjonen, som igjen kan bidra til å forhindre at ungdommen avbryter institusjonsoppholdet (Storø, 2005).

Vår undersøkelse, sammen med annen nyere forskning, viser hvor kompliserte medbestemmelsesprosessene er i institusjonsbarnevernet. Konteksten preges av vanskelige avveininger mellom tvangsbruk, hjelp og kontroll. Yrkesutøvelsenes utfordringer knyttes til utvikling av gode relasjoner, og til å skape atmosfære for en positiv tilknytning til institusjonen innenfor denne konteksten. Både relasjon og tilknytning fremstår som nødvendige forutsetninger for å tilhøre, bli og delta.

Kilder til brukermedvirkning

Vi har med denne artikkelen satt søkelys på utfordringer og dilemmaer knyttet til å legge til rette for brukermedvirkning i barnevernsinstitusjoner, og hva som skal være kildene til brukermedvirkning. Vi har vært spesielt opptatt av overgangen fra barn til myndig. Vi har ønsket å sette fokus på ungdommenes egne erfaringer med dette, og har inkludert ungdommer med ulike problemstillinger og plasseringsårsaker i undersøkelsen. Vi har lagt størst vekt på ungdom med alvorlig rus – og atferdsproblematikk. Det fremkommer tydelig i vår

---

³ Buskerudprosjektet ble etablert av Buskerud Fylkeskommune for ungdommer som drev med alvorlig skoleskulk, rusmisbruk, lovbrudd og vagabondering. Prosjektet var en del av Sosialdepartementets forsøksprosjekt, ”alternativ til fengsling av ungdom”. Helgeland sin undersøkelse bygger på en longitudinell studie av 85 ungdommer over 15 år som deltok i prosjektet (Helgeland, 2007).

undersøkelse at kilder til og begrensninger for brukermedvirkning er nært knyttet til opplevelse av tvang og autonomi under institusjonsoppholdet, og ulike overgangshistorier forbundet med dette.

Ungdommenes opplevelse av deltakelse og innflytelse i overgangen mellom barnevernsinstitusjon og voksenliv kan grovt deles inn i to hovedgrupper, knyttet til karakteristika ved ungdommene og deres behandlings- og overgangsforløp. Den første gruppen kjennetegnes av stor grad av deltakelse og opplevd innflytelse. Dette er ungdommer som både ønsker og er i stand til å ta ansvar. Det å bli voksen og ”stå på egne ben” synes å være en viktig målsetning og identitetsmarkør for disse ungdommene. De fleste av ungdommene har vært plassert etter barnevernlovens omsorgsparagrafer, men noen har vært plassert på grunn av rus – og atferdsproblematikk, og ønsket å motta hjelp for dette. En større grad av frivillighet preger disse ungdommenes omtale av plasseringen.

Ungdommenes deltakelse under institusjonsoppholdet skjer gjennom samarbeid og dialog med institusjonen og nettverk. Vi har beskrevet ”voice” som idealet for brukermedvirkning, og disse ungdommene behersker denne formen for kommunikasjon, og oppnår innflytelse på den måten.

Den andre hovedgruppen av overgangshistorier preges av historiene til ungdommer med alvorlig rus – og atferdsproblematikk. Ungdommene kjennetegnes av ambivalens og behandlingsmotstand, og de beskriver plasseringen som ufrivillig, enten gjennom tvang eller ”frivillig tvang”. De forteller om bevisste strategier for å unngå kontroll og behandling, og beskriver seg som umodne og lite motiverte på behandlingstidspunktet. Samtidig kan det se ut som at det er nettopp gjennom denne opprørstrategien, at de oppnår medbestemmelse. Behandlingsavbrudd (”exit”) er vanlig, ofte etter ungdommens ønske. Gjennom å skape kaos og maktesløshet i behandlingsapparatet, tar ungdommene på en tilsynelatende rasjonell måte

kontroll over situasjonen. Undersøkelsen viser klart at bruken av tvang nært opp mot myndighetsdagen er en risikofylt strategi, som er særlig vanskelig å forene med brukerperspektivet. Ungdommene står på terskelen til selvstendig liv, og har forventninger til det å bli voksen og ”fri” fra offentlig omsorg. Et avgrenset instrumentelt og praktisk forhold til brukermedvirkning kommer tydelig til kort i denne sammenhengen.

Brukermedvirkning dreier seg om mer enn å ”bli hørt”, selv om det er en vanlig talemåte blant ungdommene. Ungdommene vil bli tatt på alvor, respektert og anerkjent, og det er dette de legger i uttrykket ”å bli hørt”. Ungdom på tvang opplever ofte at dette er mangelfullt. Yrkesutøverne slites mellom avveininger mellom tvangsbruk, hjelp og kontroll, samtidig som de skal skape rom for tilknytning og relasjon til ungdom som er ”ufrivillige klienter”. Å ”bli hørt” er sammen med kravet om effektiv behandling nødvendige, men ikke tilstrekkelige elementer i utviklingen av brukermedvirkning. Informantene i denne undersøkelsen tar villig på seg mye av ansvaret for behandlingsavbrudd, og lever slik opp til oppfattelsen av at effektivitetskravet om å ”nyttiggjøre seg behandling” skyver ansvaret over på brukerne. Kravet om at ungdommene skal nyttiggjøre seg behandling kan oppfattes som et knefall til instrumentelle løsninger og ansvarsfraskrivelse, men det inneholder også den åpningen som er nødvendig for at unge kan forlate institusjonen, og tillatelse for institusjoner til å avslutte relasjoner. Dette er nødvendige elementer i utviklingen av brukermedvirkning.

Denne artikkelen har vist noen av dilemmaene rundt brukermedvirkning i overgangen mellom barnevernsinstitusjon og selvstendig liv. Brukermedvirkning, med sin begrepsmessige og politiske bakgrunn i voluntarisme, viser seg avhengig av en normativ dimensjon når det skal settes ut i praksis. Innholdet i det normative elementet er spesielt knyttet til begrepet lojalitet som leder til betingelser for relasjoner preget av forpliktelse, ansvar og tillit. Eldre ungdommer med alvorlig rus – og atferdsproblematikk utfordrer

prinsipper om brukermedvirkning både faglig, etisk og juridisk. Mangelen på frivillighet i plasseringen, gjør at de styres av en annen rasjonalitet enn det som ligger i bruker/konsument forståelsen. Likefullt er de opptatt av å bevare egen autonomi, og de benytter ulike strategier for å oppnå innflytelse og kontroll. Vi mener at noen av utfordringene institusjonene møter kan løses gjennom å utvikle en større dybde i forståelsen av hva som er kilder til å delta og å bli værende for disse ungdommene. For å være aktiv deltaker i brukermedvirkning, blir det grunnleggende å ha muligheten til å avbryte et behandlingsopplegg. Lojalitet er vesentlig som kilde til ”voice”, men lojalitet betinger også at det er mulig å forlate relasjonen gjennom ”exit”. I barnevernsinstitusjonene blir det i siste instans relasjonsarbeidet som kan forene de ulike elementene som trengs for at ungdommene skal tilhøre, bli og delta.

Referanser:

Andreassen, T (2003): *Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?*

Kommuneforlaget. Oslo

Bakketeig, E og Backe-Hansen, E, red (2008): *Forskingskunnskap om ettervern. NOVA*

rapport nr 17/08. Oslo

Barne – likestillings – og inkluderingsdepartementet (05.08.10):

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/aktuelt/nyheter/2010/regelverket-for-bruk-av-tvang-i-barnever.html?id=611987> Hentet: 23.09.10

Bratterud, Å og Storhaug, A, red (2008): *Overgangen fra barnevern til voksenliv i*

Trondheim (Sluttrapport fra Obvit prosjektet). Trondheim. NTNU Samfunnsforskning AS

Buf etat (14.05.09): *Strategi for forskning og utvikling er vedtatt.*

<http://www.bufetat.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=13339;template=print>. (Hentet 03.08.09)

Christensen, T og Læg Reid, P: (2000) *New public management - puzzles of democracy and the influence of citizens*. Bergen. Los Senteret.

Egelund, T (2006): *Sammenbrud i anbringelser. En forskningsmæssig belysning*. København. Socialforskningsinstituttet.

Falck, S (2005): *Mellom straff og behandling. Tvangsplassering av ungdom med alvorlige atferdsvansker*. Oslo. Kommuneforlaget AS.

FNs barnekonvensjon om barns rettigheter av 20.november 1989 (barnekonvensjonen)

FOU 2002 -12-12 nr 1594: *Foreskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i Barnevernsinstitusjon*. Oslo. Barne – og familiedepartementet.

Fransson, E (2009): *Fortidens tyngde. Om selvarbeid under opphold eller utflytting fra ungdomshjem*. Avhandling for ph.d graden, Universitetet i Oslo.

Helgeland, I. M (2007): *Unge med alvorlige atferdsvansker blir voksne. Hvordan kommer de inn i et positivt spor?* Oslo. Doktorgradsavhandling, Det utdanningsvitenskapelige Fakultet.

Hirschman, AO (1972): *Exit, voice and loyalty responses to decline in firms, organizations and states*. 2.utgave. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press.

Kristofersen, L.B og Clausen, S-E (2008): *Barnevernsklinter i Norge 1990 - 2005. En longitudinell studie*. Oslo. (Nova rapport 3/08).

Lange – Nielsen, F (2008): Beboerrettigheter til barnets beste. *Fontene* nr 9, 2008, side 32-33

Ot.prp. nr. 44 (1991-1992): Om lov om barnevernstjenester (barnevernloven)

Reime, M.A (2008): *Den sårbare overgangen. Om å flytte fra barnevernsinstitusjon til egen bolig*. Bergen. Rapport Styve Gard Kollektivet/Husbanken.

Seim, S og Slettebø, T (2007): ”Kap 2. Brukermedvirkning i barnevernet” i Seim, S og Slettebø, T (red) (2007): *Brukermedvirkning i barnevernet*. Oslo. Universitetsforlaget s. 21-45

Slettebø, T, Oterholm, I og Stavrum, A (2010): Brukermedvirkning i det statlige regionale barnevernet. Oslo. Rapport 2010/3 Diakonhjemmets Høgskole

Stortingsmelding nr 39 (2001-2002): *Oppvekst og levekår for barn og ungdom i Norge*. Oslo. Barne – og familiedepartementet.

Stortingsmelding nr 40 (2001-2002): *Om barne – og ungdomsvernet*. Oslo. Barne – og familiedepartementet

Storø, J (2001): *På begge sider av atten. Om ungdom, barnevern og ettervern*. Oslo. Universitetsforlaget.

Storø, J (2005): *Å gå over brennende broer. En kvalitativ studie av barnevernsungdommers overgang til en selvstendig tilværelse*. HIO- Hovedfagsrapport 2005 nr 14

Thrana, HM (2008): *Vil jeg bestemme?* Oslo. Gyldendal akademisk.

Ulset, G (2010): *Tilværelse og oppvekst i barnevernsinstitusjon*. Tidsskrift for samfunnsforskning. Årgang 10, nr 1-2010: 49. Bergen. Fagbokforlaget.

Summary

To belong, to stay, to participate

User participation in the transition from lives in residential care to independent adulthood

The transition from childhood to adulthood is an especially challenging process for teenagers who have been placed in residential care because of problems related to drug use or criminal behavior. Earlier research provides strong evidence for the risk of social marginalization for this group of individuals. This article explores the history of individual transitions with a focus upon the teenagers' experiences of user participation and involvement in the process where they leave the institutions. How do they describe sources and obstacles for user participation? How do they in retrospect perceive their own role and participation in the transition process? The analysis focuses especially on the complex relations between compulsory treatment, autonomy and user participation. The study shows the experienced gap between the ideals of voluntarism and user participation and the lives and reality of the youngsters. The article is based on research literature and 13 in-depth interviews with young adults with experiences from residential care. The interviews were carried out as a part of the research project "Den sårbare overgangen" (The vulnerable transition)(Reime, 2008).